

ژئوپارک‌های جهانی یونسکو و چشم انداز آن در ایران

«اصول، فلسفه، آیین نامه اجرایی و دستورالعمل ثبت»

همراه با معرفی ژئوپارک جهانی قشم

ترجمه و تالیف:

علیرضا امری کاظمی، نازنین بدری کللو، رضا حسین

ژئوپارک‌های جهانی یونسکو و چشم انداز آن در ایران

«اصول، فلسفه، آیین نامه اجرایی و دستورالعمل ثبت»

همراه با معرفی ژئوپارک جهانی قشم

ترجمه و تالیف:

علیرضا امری کاظمی، نازنین بدری کَللو، رضا جدیدی

سرشناسه: امری کاظمی، علیرضا، ۱۳۴۸ -

عنوان و نام پدیدآور: ژئوپارک‌های جهانی یونسکو و چشم‌انداز آن در ایران (اصول، فلسفه، آیین‌نامه اجرایی، و دستورالعمل ثبت) همراه با معرفی ژئوپارک جهانی قشم / ترجمه و تالیف علیرضا امری کاظمی، نازنین بدری کَللو، رضا جدیدی.

مشخصات نشر: تهران: جوان امروز، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۰۴ ص.؛ مصور: ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۵۸-۴۶-۳

وضعیت فهرست نویسی: قیفا

موضوع: پارک‌های زمین‌شناختی

موضوع: طرح جامع ژئوپارک جهانی قشم

موضوع: Qeshm Global Geopark

موضوع: شبکه جهانی پارک‌های زمین‌شناختی

موضوع: Global Geoparks Network

موضوع: Geoparks

موضوع: پارک‌های زمین‌شناختی - ایران - قشم

موضوع: Geoparks — Iran — Qeshm

موضوع: منابع طبیعی - حفاظت

موضوع: Conservation of natural resources

شناسه افزوده: بدری کَللو، نازنین، ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده: علی، رضا، ۱۳۵۹ -

رده بندی کنگره: ۵۶EQ رده بندی دیویی: ۹۹۱

رده بندی دیویی: ۱۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۲

آدرس: خیابان مطهری، خیابان ترکمنستان، کوچه بهار، پلاک ۲، واحد ۱۳

تلفن: ۰۹۳۷۹۷۰۷۷۷۹ - ۰۲۶۶۹

طراحی و صفحه آرایی: علیرضا جزندری

طراحی جلد: حامد شاملو

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۶

شمارگان: هزار نسخه

قیمت: ۲۰ هزار تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۵۸-۴۶-۳

فهرست

پیش‌گمار.....	۵
سخن آغازین.....	۷

فصل اول

ژئوپارک جهانی یونسکو، با مداشت میراث زمین، پایداری جوامع محلی.....	۱۴
شبکه ژئوپارک‌های جهانی.....	۱۹
موضوعات برتر در ژئوپارک‌های جهانی یونسکو.....	۲۰
گسترش مساحت.....	۲۵
فرآیند درخواست.....	۲۸
پرونده درخواست.....	۲۸
ضمانت.....	۳۱

فصل دوم

اساستامه برنامه بین‌المللی علوم زمین و ژئوپارک‌ها

بخش اول: برنامه بین‌المللی علوم زمین.....	۳۴
بخش دوم: ژئوپارک‌های جهانی یونسکو.....	۳۹
راهنمای اجرایی ژئوپارک‌های جهانی یونسکو.....	۴۳

فصل سوم

چشم اندازهای ژئوپارک در ایران

ژئوپارک‌ها رویکردی نوین و موثر در آمایش سرزمین..... ۶۴

مناطق اولویت دار برای معرفی ژئوپارک‌های جهانی در ایران..... ۶۶

فصل چهارم

ژئوپارک جهانی قشم، نخستین تجربه موفق ایران

ژئوپارک جهانی قشم..... ۷۸

ژئوسایت ملی ژئوپارک جهانی قشم..... ۸۱

پیوست‌ها

فهرست ژئوپارک‌های جهانی بونسکو تا سال ۲۰۱۷ (۱۳۹۶ شمسی)..... ۸۷

تصاویر برخی از ژئوپارک‌ها پیش‌هادی ایران..... ۹۱

تصاویر ژئوپارک جهانی قشم..... ۹۹

منابع..... ۱۰۴

پیش گفتار

تصویب برنامه پیش الملای علوم زمین و ژئوپارک‌های یونسکو در پایان سال ۲۰۱۵ تحولی بزرگ در زمینه ژئوپارک‌ها ایجاد کرد که منجر به افزایش اهمیت و اعتبار این مقوله در جهان شد. در واقع، دست یافتن موضوع ژئوپارک‌ها در برنامه‌های رسمی یونسکو، فرصت بزرگی را برای دانشمندان به این موضوع فراهم نمود که در کشور خود فعالیت‌های رسمی و گسترده‌ای را در راستای گسترش ژئوپارک‌ها آغاز نمایند.

اگرچه کشور ایران یکی از پیشگامان امر شناسایی و معرفی پتانسیل‌های زمین گردشگری و ژئوپارک در جهان بوده است (آغاز مطالعات میدانی از سال ۱۳۷۹ توسط علیرضا امری کاظمی، سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور)، اما در امر معرفی و راه‌اندازی ژئوپارک چندان موفق عمل نکرده است که دلایل آن نیاز به بحث مفصل دارد اما به طور کلی نبود درک صحیح از مفهوم ژئوپارک و هم‌انگشت آن در کشور، عدم هماهنگی‌های بین سازمانی در مباحث حاکمیت سرزمینی و همچنین تمرکز تک محوری بخش دانشگاهی بر مباحث تئوری و نظری، برخی از دلایلی است که گسترش ژئوپارک‌ها در کشور را با چالش روبرو کرده است.

متأسفانه در برخی مناطق کشور مشاهده می‌شود که با اتلاف سرمایه و وقت، پروژه‌ها و طرح‌های غیرکارشناسی تحت عنوان ژئوپارک به اجرا می‌رسند که

نتیجه‌ای عملی برای آن منطقه در برداشته و در نهایت به بایگانی‌ها سپرده می‌شوند. با توجه به این که مخاطبین این کتاب اساتید و دانشجویان رشته‌های مرتبط، مدیران و کارشناسان مسئول در امور گردشگری، میراث فرهنگی، حفاظت محیط زیست، منابع طبیعی و دیگر بخش‌های حاکمیت سرزمینی هستند، امید است انتشار این کتاب به ایشان کمک کند که به درک کاملی از مفهوم درست و واقعی فلسفه ژئوپارک‌ها و توسعه آن در کشور دست یابند.

این نوشتار با بررسی اصول و مفاهیم کلی ژئوپارک‌ها به ارائه اطلاعاتی از جمله: ترجمه متن کامل اساس‌نامه اجرایی ژئوپارک‌های جهانی یونسکو، ترجمه راهنمای مراحل درخواست ثبت جهانی ژئوپارک‌ها، معرفی مناطق اولویت دار برای معرفی ژئوپارک‌ها، پذیرش کشور پرداخته و تلاش دارد منبع و مرجعی به نسبت کامل برای علاقمندان فراهم نماید. در پایان کتاب نیز ژئوپارک جهانی قشم به عنوان نخستین و تنها ژئوپارک جهانی ایران مورد بررسی قرار گرفته و به صورت اجمالی معرفی خواهد شد.

سخن آغازی ژئوپارک‌ها آشنایی انسان با زمین و طبیعت

ژئوپارک ابتکاری ارزشمند و هوشمندانه از سوی بخش علوم زمین یونسکو است که به دنبال جلب مشارکت و مددگری جامعه محلی در امور مربوط به حفاظت و بهره‌برداری پایدار از سرزمین به ویژه میراث زمین شناختی است. همکاری و همیاری جوامع محلی در حفظ و نگهداری میراث زمین شناختی، طبیعی و فرهنگی، راهکار و راهبردی موثر به شمار می‌رود که نتیجه آشنا شدن مردم با ارزش میراث و پدیده‌های گوناگون محدوده‌ی ژئوپارک در نقش آنها در بهبود وضعیت زندگی‌شان است. در واقع ژئوپارک یکی از بهترین راه‌ها برای همزیستی پایدار انسان و زمین به شمار می‌رود.

اگرچه ژئوپارک‌ها در آغاز راه نیازمند حمایت دولت و حاکمیت محلی هستند، اما در ادامه و در حالت ایده‌آل، به وضعیت خودگردان می‌رسند؛ به گونه‌ای که هم موجب ارتقا و توسعه اقتصادی جوامع محلی می‌شوند و هم می‌توانند با کسب درآمد، هزینه‌های جاری خود را پوشش دهند. به این ترتیب ژئوپارک‌ها منافعی چندسویه را به ارمغان می‌آورند.

ژئوپارک منطقه‌ای است با میراث زمین شناسی مشخص و یک راهبرد معین برای توسعه پایدار اقتصادی که ترویج این توسعه اقتصادی به نفع جوامع محلی

است. ژئوپارک‌ها با کشف و ترویج راه‌ها و روش‌های جدید حفاظت، از عوارض خاص و گوناگون زمین‌شناسی محافظت می‌کنند. مدیریت ژئوپارک‌ها با همکاری دانشگاه‌ها و موسسات علمی و همراه با اشکال مختلف مدیریت جوامع محلی، اقدامات حفاظتی مختلفی را به اجرا می‌گذارند. ژئوپارک‌ها باید به شیوه قوانین و سنت‌های محلی عمل کنند. ژئوپارک‌ها فعالیتهای مختلفی را سازماندهی می‌کنند در انتقال دانش علوم زمین و علم محیط زیست به عموم مردم، خدمات پشتیبانی ارائه می‌کنند. این کار از طریق حفاظت و توسعه یادبودهای زمین‌شناسی، ایجاد موزه‌های عمومی و تخصصی، ایجاد مراکز اطلاعاتی مرتبط با مسیرها، گردشگری و شناسایی منطقه با هدایت کارشناسان زبده، انتشار مقالات علمی و یادداشت‌های آموزشی است. با توجه به اهداف مختلف جامعه، سازماندهی سمینار و ... انجام می‌پذیرد. ژئوپارک‌ها، پژوهش‌های علمی را ترویج کرده و با موسسات علمی و پژوهشی رابطه برقرار می‌کنند و با برقراری ارتباط و گفتگو میان زمین‌شناسان و جوامع محلی می‌شوند (Baker et al 2012).

ژئوپارک‌ها با تأکید بر ژئوتوپوهای منطقه‌ای و ملی مهم از نظر علوم زمین، وسیله‌ای برای هماهنگ‌سازی هدف مشترک سرمایه‌گذاران یعنی توسعه پایدار منطقه هستند. هدف ژئوپارک‌ها تقویت هویت منطقه‌ای، ایجاد آگاهی بیشتر در زمینه حفاظت و حراست از طبیعت به کمک آموزش زمین‌شناسی و عمل به منزله چارچوبی برای توسعه پایدار منطقه با گرد هم آوردن طایفه گسترده‌ای از سرمایه‌گذاران است. (موز و مگرله، ۲۰۰۶).

ویژگی اصلی ژئوپارک، وجود ژئوسایت‌های پراهمیت، طبیعت و محیط زیست غنی، ویژگی‌های فرهنگی جذاب و از همه مهمتر، مشارکت و حضور فعال جامعه محلی در برنامه‌های توسعه، حفاظت و پایداری است. برخلاف انواع مناطق حفاظت شده طبیعی، ژئوپارک‌ها نه تنها ورود و حضور بازدیدکنندگان را محدود نمی‌کنند، بلکه برای حضور مردم طراحی شده‌اند. در ژئوپارک‌ها گردشگران برای بازدید از

ژئوسایت‌ها و سایت‌های طبیعی و فرهنگی حضور دارند و این حضور موجب رونق اقتصادی جوامع محلی خواهد شد. شرط مهم موفقیت یک ژئوپارک، وجود برنامه و راهبردهای مناسب و دقیق در مدیریت قلمرو است؛ راهبردهایی که در راستای حفاظت، بهره‌برداری صحیح، توانمندسازی جامعه محلی و توسعه پایدار ژئوپارک باشد (اشوری کاظمی، ۱۳۹۱).

باتوجه به اینکه هدف ژئوپارک‌ها، ترکیب برنامه‌های توسعه اقتصادی پایدار با حفاظت از میراث زمین است، این رو با اهداف پروژه انسان و بیوسفر همخوانی داشته و می‌تواند مکمل طرح بهره‌برداری از میراث جهانی یونسکو نیز باشد. همچنین مساله حفاظت و توسعه پایدار میراث زمین، و تنوع پدیده‌های علوم زمین که از طریق برنامه ژئوپارک‌ها دنبال می‌شود، با اهداف دستورالعمل ۲۱ (کنفرانس ملل متحد در ریودوژانیرو برزیل ۱۹۹۲) با شعار علم برای نظم جدید زیست در قرن ۲۱ همخوانی دارد و در توسعه پایدار ژوهانسبورگ در سال ۲۰۰۲ نیز مورد تأکید شده است. برنامه ژئوپارک‌ها با تأکید بر پتانسیل روابط متقابل بین توسعه اجتماعی- اقتصادی، فرهنگی با حفاظت از محیط‌های طبیعی، بعد دیگری را به کنوانسیون سال ۱۹۷۲ - ارتباط با حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی دنیا- افزود (خوشرفتار، ۱۳۸۸).

امروزه بیانیه یونسکو درباره ژئوپارک‌ها به عنوان شکلی جدید از سابق حفاظت شده که نقش بسزایی در مشارکت مردم محلی دارد، بسیار مورد استقبال بهائیان قرار گرفته است به گونه‌ای که با تاسیس شبکه جهانی ژئوپارک‌ها (۲۰۰۴) همه اعضا اهداف مشخصی را دنبال می‌کنند. مفهوم ژئوپارک نمایانگر آن است که مردم محلی نباید از صحنه مناطق حفاظت شده که زادگاه آنان است پاک شوند، بلکه دانش بومی و سبک زندگی آن‌ها نقش مهمی در مدیریت محیط طبیعی دارد. این مردم بومی هستند که با این خاک، اقلیم، سنگ‌ها، صخره‌ها، جنگل‌ها و دریاها سال‌ها زندگی و سازش پیدا کرده‌اند (Farsani, 2011).

در مجموع ژئوپارک‌ها را باید به عنوان نگاهی نوین و مدرن به گردشگری و پایداری قلمداد نمود. شاید بتوان این گونه بیان کرد که تمامی اهداف مورد نظر در برنامه‌های حفاظتی، توسعه جامعه محلی و گردشگری پایدار که تاکنون در قالب فعالیت‌ها و عناوین مختلف شناخته شده‌اند را می‌توان یکجا و بصورت منسجم در مفهوم ژئوپارک یافت.

تاریخچه

نگاهی کوتاه به تاریخچه شکل گیری ژئوپارک‌ها نشان می‌دهد که اگرچه در نشست‌ها و کنفرانس‌های مختلف، موضوع حفاظت از میراث زمین شناختی بارها مورد بررسی و تأکید قرار گرفته، اما نخستین بار مفهوم ژئوپارک در قالب یک شبکه منطقه‌ای در اروپا طرح شد و چهار کشور آلمان، فرانسه، اسپانیا و یونان شبکه ژئوپارک‌های اروپایی (EGN) را در سال ۲۰۰۰ میلادی معرفی نمودند. یک سال بعد، این شبکه در خارج از یک تفاهم نامه با یونسکو، حمایت این نهاد بی‌المللی را کسب نمود و یونسکو به سوی این شبکه شد. این شبکه اکنون ۶۹ عضو از ۲۳ کشور دارد.

با توجه به موفقیت شبکه ژئوپارک‌های اروپایی توجه جهانیان به موضوع ژئوپارک جلب شد و این موضوع منجر به معرفی شبکه جهانی با مشارکت ۱۷ ژئوپارک اروپایی و ۸ ژئوپارک از چین شد و به این ترتیب شبکه جهانی ژئوپارک‌ها (GGN) در سال ۲۰۰۴ پدید آمد.

شبکه‌های منطقه‌ای دیگری نیز وجود دارند که البته تاکنون به اندازه شبکه منطقه‌ای اروپا فعال و موفق نبوده‌اند مانند شبکه ژئوپارک‌های آسیا - اقیانوسیه (APGN) و شبکه ژئوپارک‌های آفریقا (AGN).

پس از تلاش‌ها و رایزنی‌های گسترده از طرف مسئولان شبکه جهانی ژئوپارک‌ها،

بالاخره در اواخر سال ۲۰۱۵ میلادی مجمع عمومی یونسکو به صورت رسمی و به اتفاق آراء، ژئوپارک‌ها را به عنوان گروه دیگری از مناطقی که به طور رسمی تحت نظر این نهاد هستند پذیرفت و به این ترتیب برنامه بین المللی علوم زمین یونسکو (IGCP) به برنامه بین المللی علوم زمین و ژئوپارک‌های یونسکو (IGGP) تغییر نام داد. لازم به ذکر است که پیش از این، دو گروه مناطق: "سایت‌های میراث جهانی یونسکو" و "ذخیره گاه‌های زیست کره" در فهرست‌های جهانی یونسکو جای داشتند. شبکه ژئوپارک‌های جهانی همچنین موفق شد برچسب ژئوپارک جهانی یونسکو را برای تمامی ژئوپارک‌هایی که در آن زمان عضو شبکه بودند، بدون هیچ گونه ارزیابی مجدد کسب نماید که این خود پیروزی بزرگی برای شبکه به حساب می‌آید.

با توجه به رسمیت پیدا کردن موضوع ژئوپارک‌ها در یونسکو، معیارها و دستورالعمل‌های معرفی ژئوپارک‌های جدید، در انجوش تغییراتی شد که موجب دشواری و طولانی‌تر شدن روند ثبت ژئوپارک‌ها شده است. در واقع قوانین و استانداردهای سختگیرانه‌ای برای ارتقای سطح کیفی شبکه ژئوپارک‌ها در نظر گرفته شده است و این موضوع در ارزیابی‌های دوره‌ای ژئوپارک‌ها نیز صدق می‌کند. در حال حاضر ۱۲۷ ژئوپارک از ۳۵ کشور جهان در فهرست ژئوپارک‌های جهانی یونسکو قرار دارند.